

การแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ Political Expression through Online Media of the New Generation Youth

วชิรพงศ์ ศรีเจริญวงศ์

Wachirapongs Sricharoenwong

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์

Faculty of Law Southeast Asia University

wachirapongs@sau.ac.th

Received: March 10, 2022

Revised: August 2, 2022

Accepted: August 10, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาสถานการณ์การแสดงออกทางการเมือง วิเคราะห์ปัญหาการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ และเสนอแนวทางในการแก้ไขพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 โดยวิเคราะห์จากกฎหมายระหว่างประเทศ กฎหมายสื่อออนไลน์ของต่างประเทศ รวมทั้งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 และกฎหมายกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ ผลการวิเคราะห์พบว่า เยาวชนรุ่นใหม่ได้แสดงออกทางการเมืองในเชิงสัญลักษณ์ ได้แก่ ชูสามนิ้ว วังฮีโร่ เปิดสี่เหลี่ยม โบว์สีขาว และผ่านสื่อออนไลน์ประเภทต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีปัญหา ได้แก่ รัฐบาลยังขาดความตระหนักถึงการแสดงออกทางการเมืองในเชิงสัญลักษณ์ กลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ไม่สามารถแยกข่าวสารที่เป็นข้อเท็จจริงหรือข่าวปลอม ขาดความเข้าใจในการเผยแพร่ข้อความในสื่อออนไลน์ และสร้างข้อความความเกลียดชัง รวมทั้งการปิดกั้นช่องทางการเข้าถึงสื่อออนไลน์ที่เป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่

ดังนั้น รัฐบาลควรกำหนดมาตรการที่เหมาะสมในการแสดงออกทางการเมืองในเชิงสัญลักษณ์ และให้ความรู้ในการเผยแพร่ผ่านสื่อออนไลน์ นอกจากนี้ในพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 ควรเพิ่ม “ประเภทสื่อออนไลน์และการใช้” และ “ถ้อยคำแสดงความเกลียดชังผ่านสื่อออนไลน์และบทลงโทษ” และให้มีคณะกรรมการตรวจสอบการปิดกั้นช่องทางการเข้าถึงสื่อออนไลน์ของเยาวชนรุ่นใหม่ รวมทั้งควรออกกฎหมายป้องกันจากข้อมูลอันเป็นเท็จในสื่อออนไลน์โดยเฉพาะ

คำสำคัญ: การแสดงออกทางการเมือง สื่อออนไลน์ กลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่

Abstract

This article aims to study the situation of political expression, analyze the problems of political expression via online media, and guidelines for the amendment to the Computer-Related Crime Act. And analyze from international law, online media laws of other countries, the Constitution of Thailand B.E 2017, and law of Computer-Related Crime. The result found

that the new generation of youth has expressed political symbolism such as three fingers up, running hero, yellow duck, white bow, and through various online media. Besides, there are also problems were the government still lacks awareness of political expression in the sense of symbols, the new generation of youth cannot distinguish factual or fake news, lack of understanding of disseminating messages in online media and create hate messages, including blocking access to online media that restricts political rights and freedoms of expression through the online media of the new generation of youth.

Thus, governments should take appropriate measures for symbolic in political expression, and provide knowledge on the dissemination of messages via online media. In addition, the Computer-Related Offenses Act 2007 (Amended No. 2) B.E. 2560, “Types of Online Media and Use” and “Hate Speech Through Online Media and Penalties” should be added, should have a committee to examine the blocking of access to online media of the new generation youth and enact laws to protect against false information in online media, especially.

Keywords: political expression, online media, the new generation youth

บทนำ

ในปัจจุบันมีการใช้สื่อออนไลน์อย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงการเกิดสถานการณ์ระบาดไวรัสโควิด 19 ส่งผลทำให้มีการทำงานที่บ้าน (Work from Home) หรือเรียนออนไลน์ ในกลุ่มประชาชน นักเรียน พนักงานบริษัท รวมทั้งในภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งนี้จากการสำรวจพฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนที่มีอายุต่ำกว่า 20 ปี ที่นิยม ได้แก่ YouTube Facebook และ LINE คิดเป็นร้อยละ 98.6 ร้อยละ 97.3 และ ร้อยละ 93.4 ตามลำดับ (สำนักยุทธศาสตร์ สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, 2563) เยาวชนส่วนใหญ่ใช้งานอินเทอร์เน็ต 5 อันดับแรก คือ ใช้งานอินเทอร์เน็ตเพื่อสร้างความบันเทิงสร้างความสุขให้ตนเอง เพื่อสืบค้นหาข้อมูลด้านการเรียนการศึกษา ใช้เป็นแหล่งของความรู้ทั่ว ๆ ไป ติดตามข่าวสารบ้านเมือง และซื้อของออนไลน์ คิดเป็นร้อยละ 87.2 ร้อยละ 84.3 ร้อยละ 69.2 ร้อยละ 48.9 และ ร้อยละ 41.0 ตามลำดับ (กรมกิจการเด็กและเยาวชนร่วมกับสภาเด็กและเยาวชนแห่งประเทศไทย, 2563)

ถึงแม้ว่าเยาวชนรุ่นใหม่ติดตามข่าวสารบ้านเมืองยังน้อย แต่เยาวชนรุ่นใหม่ที่อยู่ห่างไกลทางการเมืองด้วยระบบคิดที่ต่างไปจากเดิม ทั้งแนวคิด วิธีปฏิบัติ และใช้สื่อออนไลน์ที่หลากหลายมีมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีการใช้แฮชแท็ก (Hashtag) หรือเครื่องหมาย # ที่ใช้บนสื่อสังคมออนไลน์ หมายถึงเครื่องมือที่ใช้ในการสื่อสารเผยแพร่ข้อความ วิดีโอ ภาพ บนเครือข่ายสังคมออนไลน์ โดยช่วยในการจัดระเบียบ จำแนกกลุ่มตามหัวข้อและเนื้อหา เช่น #ให้มันจบที่รุ่นเรา เป็นต้น จนมีกระแสขึ้นเทรนด์ทวิตเตอร์ (Twitter) ในช่วงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2563 ที่ผ่านมา เป็นแฮชแท็กทางการเมืองที่เยาวชนรุ่นใหม่ร่วมใจกันใช้สื่อสมัยใหม่ซึ่งส่งผลต่อการขับเคลื่อนทางการเมืองเป็นอย่างมาก (ผู้จัดการออนไลน์, 2564)

เยาวชนรุ่นใหม่ยังมีการแสดงออกทางการเมืองในเชิงสัญลักษณ์หรืออวัจนภาษา เช่น ชูสามนิ้ว วัง ฮีโร่ เปิดสี่เหลี่ยม โบว์สีขาว เป็นต้น ที่เป็นบทบาทของสัญลักษณ์ในการเมืองเชิงสัญลักษณ์ที่เยาวชนรุ่นใหม่

นำมาใช้เป็นรูปแบบในการต่อสู้ที่มีที่มาจากทฤษฎีสัญวิทยาโดย Saussure ผู้เป็นเจ้าของทฤษฎีได้แบ่งสัญวิทยาออกเป็น 2 ส่วน คือ รูปสัญลักษณ์หรือตัวหมาย (signifier) แทนเสียงและภาพหรือเป็นตัวทำให้เกิด ความหมาย และความหมายสัญลักษณ์หรือสิ่งที่ถูกหมาย (signified) แทนความคิด เช่น เบ็ดเหลือซึ่งเป็นสัญลักษณ์การต่อสู้ทางการเมือง (พระมหาเอกวิน ปิยวีโร และคณะ, 2564) ทั้งนี้เยาวชนรุ่นใหม่ถือว่าเป็นกลุ่มกดดัน (Pressure Groups) เป็นการรวมตัวของบุคคลในประเด็นเฉพาะกิจ ไม่มีลักษณะเป็นสถาบัน แต่มีวัตถุประสงค์ทางการเมืองที่ชัดเจน มีการรวมตัวกันในช่วงเวลาหนึ่ง เพื่อกดดันให้มีการดำเนินการหรือเปลี่ยนแปลงในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น เรียกร้องให้ยุบสภา หรือเรียกร้องให้นายกรัฐมนตรีลาออก เป็นต้น (นันทนา นันทวโรภาส, 2558)

การแสดงออกทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ผ่านสื่อออนไลน์ ผู้ส่งสารไม่สามารถระบุตัวตนได้ ไม่มีผู้รับผิดชอบต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นจากข้อมูลที่เผยแพร่ออกไป ดังนั้น จึงพบการแสดงความคิดเห็นในลักษณะ “การใช้คำพูดสร้างความเกลียดชัง” (Hate Speech) การแสดงความคิดเห็นโดยใช้ถ้อยคำที่หยาบคาย กระทั่งต่อศีลธรรมอันดีของสังคม การใช้ข้อมูลที่เป็นเท็จหรือมีลักษณะจงใจบิดเบือนหรือทำให้ผู้รับสารเข้าใจผิด ไปจนถึงการแสดงความคิดเห็นที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของชาติ (ณัฐกัญญาญจน์ ศุภรัตน์เมธี และนุชประภา โมกข์ศาสตร์, 2562) ดังนั้นการที่เยาวชนรุ่นใหม่มีการใช้สื่อออนไลน์ที่ไม่เข้าใจถึงข้อความที่โพสต์ใน YouTube, Facebook, Twitter ทั้งการแชทใน Line หรือแฮชแท็ก (Hashtag) รวมทั้งรับข้อความคนอื่นที่มีการนำเสนอความคิดเห็นและไม่สามารถแยกแยะความจริงออกจากความเท็จได้ มีการนำเสนอในลักษณะโฆษณาชวนเชื่อ มีความลำเอียง ยั่วยุให้เกิดความขัดแย้ง แยกแยะ หรือรับข่าวปลอม (Fake News) ซึ่งถือเป็นภัยคุกคามต่อระบอบประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนในด้านต่าง ๆ และมีผลกระทบต่อสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและเสรีภาพในการแสดงออกทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ ตลอดจนการสร้างข่าวปลอมเพื่อใส่ร้ายป้ายสีฝ่ายตรงข้ามและการใช้ช่องทางตรวจสอบแหล่งที่มาของข่าวได้ยาก เช่น การคัดลอกข่าวแล้วส่งต่อผ่าน Application Line แทนการส่งลิงก์เพื่อไปอ่านยังเว็บไซต์ต้นฉบับ หรือการบันทึกภาพเนื้อหาจาก Facebook หรือ Twitter มาเผยแพร่ต่อใน Application Line ทำให้ข่าวปลอมมีจำนวนมากยิ่งขึ้น (รัตนารณณ์ จอมมูล, 2563) ถือว่าเป็นความผิดตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 ได้

นอกจากนี้รัฐบาลยังจำกัดสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกผ่านสื่อออนไลน์ โดยการระงับการเข้าถึงเนื้อหาที่สร้างขึ้นโดยผู้ใช้งานสื่อออนไลน์ และระงับการเผยแพร่เนื้อหาบนแพลตฟอร์มออนไลน์ต่าง ๆ ที่ถูกกล่าวหาว่ามีเนื้อหาเข้าข่ายฝ่าฝืนกฎหมาย เช่น กฎหมายว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ รัฐบาลได้ให้กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมมีอำนาจในการยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อขอให้ศาลมีคำสั่งระงับการเข้าถึงหรือลบเนื้อหาที่ถูกมองว่าไม่เหมาะสมจากแพลตฟอร์มสื่อออนไลน์ รวมไปถึงเนื้อหาที่มีการพาดพิงถึงสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างต่อเนื่อง (คณะกรรมการนักนิติศาสตร์สากล, 2562) อันส่งผลทำให้เกิดการจำกัดสิทธิและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์ปัญหาในการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ ดังนี้ 1) รัฐบาลมีการรับรู้แต่ไม่เข้าใจหรือไม่สนใจถึงการแสดงออกทางการเมืองในเชิงสัญลักษณ์หรืออวัจนภาษา เช่น ชูสามนิ้ว วิ่งฮีโร่ เบ็ดสีเหลือง โบว์สีขาว เป็นต้น 2) กลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ไม่สามารถแยกแยะระหว่างข่าวสารที่เป็นข้อเท็จจริง หรือข้อความ ที่เป็นเท็จ หรือข้อความแสดงความคิดเห็นที่ต่อต้านรัฐบาล โดยการชวนเชื่อ ยุยง ปลุกปั่น จากการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ เช่น Facebook twitter Instagram hashtag เป็นต้น 3) การให้อำนาจรัฐบาลในการลบข้อความทางการเมืองทางสื่อออนไลน์ รัฐบาลมีอำนาจให้เจ้าหน้าที่ของกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม

จัดการกับข้อมูลที่เห็นว่าไม่ถูกต้องและนำไปสู่ความเข้าใจที่ผิด ซึ่งถือว่าละเมิดพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 ตามมาตรา 14 (3) ในประเด็นเกี่ยวกับภัยคุกคามต่อความมั่นคงแห่งชาติ เช่น เนื้อหาวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล เป็นต้น และ 4) การจำกัดสิทธิและเสรีภาพการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ ภายใต้กรอบของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 และกฎหมายการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์

ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ ว่ามีปัญหาในประเด็นใดบ้าง อันส่งผลทำให้สิทธิและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ที่ไม่เป็นธรรมต่อกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ ตลอดจนนำข้อมูลมาเป็นแนวทางในการแก้ไข ปรับปรุงกฎหมายและพัฒนาช่องทางในการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ให้มีความเป็นธรรมมากขึ้นต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์การแสดงออกทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่
2. เพื่อวิเคราะห์ปัญหาการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่
3. เพื่อศึกษาหาแนวทางในการแก้ไข ปรับปรุงกฎหมาย และพัฒนาช่องทางในการแสดงออกความคิดเห็นทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ให้มีความเป็นธรรมมากขึ้น

ปัญหาการวิจัย

กลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ได้ใช้ช่องทางในการแสดงออกความคิดเห็นทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ภายใต้บรรยากาศทางการเมืองที่ร้อนแรงจนนำไปสู่การควบคุมและจัดการสื่อออนไลน์ของฝ่ายรัฐบาลที่เป็นการให้อำนาจของรัฐบาล และจำกัดสิทธิและเสรีภาพในการแสดงออกความคิดเห็นทางการเมืองซึ่งไม่สอดคล้องกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 กติการะหว่างประเทศว่าสิทธิพลเมืองและการเมือง ค.ศ. 1966 และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ค.ศ. 1989 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 และพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 ดังนั้นควรมีการแก้ไข ปรับปรุง และพัฒนาช่องทางในการแสดงออกความคิดเห็นทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ให้มีความเป็นธรรมมากขึ้น

วิธีดำเนินการศึกษา

เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Research) จากหนังสือ เอกสารทางวิชาการ บทความ กฎหมายที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารและการแสดงออกทางการเมือง สื่อออนไลน์และสิทธิและเสรีภาพในการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและการเมือง ค.ศ. 1966 (International Covenant on Civil and Political Right" (ICCPR)) และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ค.ศ. 1989 กฎหมายเกี่ยวกับสื่อออนไลน์ของต่างประเทศ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา สาธารณรัฐประชาชนจีน สิงคโปร์ กฎหมายเกี่ยวกับสื่อออนไลน์ของประเทศไทย ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 และพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการสื่อสารและการแสดงออกทางการเมือง สื่อออนไลน์ และสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่
2. ทำให้ทราบถึงผลการวิเคราะห์ปัญหาการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่
3. ทำให้ได้แนวทางในการแก้ไข ปรับปรุงกฎหมาย และพัฒนาช่องทางในการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ให้มีความเป็นธรรมมากขึ้น
4. หน่วยงานภาครัฐบาลและหน่วยงานเอกชนที่เกี่ยวข้อง เช่น บริษัทเทคโนโลยี โรงเรียน มหาวิทยาลัย สามารถนำผลไปปรับใช้ในในกลุ่มเยาวชนวัยรุ่นใหม่ในการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ และให้ความรู้เกี่ยวกับพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2560

คำนิยามศัพท์

“เยาวชนรุ่นใหม่” หมายถึง ผู้ที่มีอายุระหว่าง 15-20 ปี เป็นกลุ่มที่มากัดันรัฐบาลและมีโทรศัพท์มือถือสมาร์ทโฟนสำหรับแสดงความคิดเห็นทางการเมืองต่าง ๆ ผ่านสื่อออนไลน์ ได้แก่ ไลน์ (Line) เฟซบุ๊ก (Facebook) ทวิตเตอร์ (Twitter) ยูทูป (YouTube) และแฮชแท็ก (Hashtag)

“สัญลักษณ์หรืออวัจนภาษา” หมายถึง การแสดงออกทางการเมืองโดยใช้สัญลักษณ์หรืออวัจนภาษา ในงานวิจัยนี้ ได้แก่ ชูสามนิ้ว วิ่งฮีโร่ เปิดสีเหลือง โบว์สีขาว

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดการสื่อสาร

นันทนา นันทวโรภาส (2558) การสื่อสาร หมายถึง การถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารทางความคิดทัศนคติ ผ่านการกระทำ การพูด การเขียน กิริยาท่าทาง รวมทั้งการแต่งกายและการแสดงออกทุกอย่าง เพื่อให้ผู้รับสาร (Receiver) เข้าใจตรงกันกับผู้ทำหน้าที่ในการสื่อสาร (Sender) เพราะฉะนั้น การสื่อสารจึงไม่ได้หมายถึงการพูดเพียงอย่างเดียว แต่หมายรวมถึงการกระทำและความคิดที่ถ่ายทอดผ่านช่องทาง (Channel) ต่าง ๆ ไปสู่ผู้รับสาร

องค์ประกอบของการสื่อสารมีดังนี้ 1) แหล่งสาร (S = Sender) คือเนื้อหาสาระของสาร 2) สาร (M = Message) คือ สิ่งเร้าหรือการสร้างความหมาย 3) ช่องทาง (C = Channel) คือ การส่งสารโดยผ่านประสาทสัมผัสทางใดทางหนึ่งหรือหลายทางร่วมกัน 4) ผู้รับสาร (R = Receiver) คือ ผู้รับเนื้อหาของสารจากผู้ส่งสาร วิเคราะห์ ตีความสาร และ 5) ผลของการสื่อสาร (E = Effects) คือ ทันทที่ที่การสื่อสารเริ่มต้น จะได้เห็นความสัมพันธ์ของคู่สื่อสาร จึงเป็นองค์ประกอบของการสื่อสารที่มีผลต่อประสิทธิภาพการสื่อสาร (Lasswell, 2013)

ทฤษฎีการสื่อสาร แบ่งได้เป็น 4 ทฤษฎี ดังนี้ 1) ทฤษฎีเทคโนโลยีการสื่อสารเป็นตัวกำหนด (Communication Technological Determinism) (กนกนาล ลิขิตไพรวลัย, 2563) เป็นกลุ่มแนวคิดทฤษฎีที่เน้นศึกษาถึง องค์ประกอบของการสื่อสารในด้านของ “ช่องทางการสื่อสาร” เพราะช่องทางการสื่อสารจะทำหน้าที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร มีแนวคิดมาจากลัทธิกำหนดนิยม (Determinism) 2) ทฤษฎีที่จะนำมาใช้ศึกษาผลกระทบการสื่อสารของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ คือ ทฤษฎีภาวะผู้นำจากพื้นฐานของการใช้อำนาจหน้าที่ของ Lewin Lippit & White (1939) ได้จัดแบ่งลักษณะผู้นำออกเป็น 3 ประเภท (เชือก โชติช่วย, 2560) ดังนี้ (1) ลักษณะผู้นำแบบเผด็จการ (Authoritarian Leadership or Autocratic)

หมายถึง ผู้นำที่มีลักษณะรวบรวมการตัดสินใจทั้งหมดไว้ที่ตัวผู้นำ ผูกติดการตัดสินใจไว้ที่คนคนเดียว หรือใช้การตัดสินใจของตนไปควบคุมการตัดสินใจของกลุ่มบุคคลอื่น ๆ โดยผู้นำในลักษณะนี้ มักจะสั่งการในทุก ๆ เรื่องให้บุคคลอื่น ๆ ต้องทำตาม (2) ลักษณะผู้นำแบบประชาธิปไตย (Participative Leadership or Democratic) ผู้นำแบบนี้จะให้การควบคุมเมื่อสถานการณ์บังคับ และมักกระจายการตัดสินใจและเปิดโอกาสให้ทุกคนเสนอแนวคิดได้อย่างเสรี (3) ลักษณะผู้นำแบบเสรี (Delegative Leadership or Laissez Faire) ผู้นำในลักษณะนี้ค่อนข้างให้ความใส่ใจกับสมาชิกกลุ่มน้อยมาก โดยมีแนวคิดแบบให้อิสระเสรี (let people do that they like) ลักษณะผู้นำแบบเสรีไม่สามารถบริหารภาพรวมขององค์กรขนาดใหญ่ระดับประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ (3) ทฤษฎีการชี้ชวนให้เชื่อ (Propaganda) ของ Jacques Ellul ที่แบ่งการชี้ชวนให้เชื่อออกเป็น 2 ลักษณะคือ (1) การชี้ชวนให้เชื่อด้วยการปลุกปั่น (Propaganda of Agitation) (2) การชี้ชวนให้เชื่อเพื่อสร้างความสามัคคี (Propaganda of Integration) (เชือก โชติช่วย, 2560) และ (4) ทฤษฎีการสื่อสารทางการเมืองของ Brian McNair (2011) อธิบายว่า การสื่อสารทางการเมืองนั้น เริ่มต้นจากองค์กรทางการเมือง อันได้แก่ นักการเมือง พรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มก่อการร้าย ฯลฯ ส่งสารไปยังสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ อันได้แก่ โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ เพื่อให้สื่อมวลชนส่งข้อมูลต่าง ๆ เหล่านี้ไปยังประชาชน

2. แนวคิดการแสดงออกทางการเมือง

สุมเมธ แสงนิ่มนวล (2546) ได้กล่าวถึง Raven and Rubin ได้ชี้ให้เห็นว่าการแสดงออกทางการเมือง หมายถึง ความรู้ ความเข้าใจที่มีต่อบุคคล กลุ่ม หรือโครงการ มีความสำคัญอย่างมากที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองขึ้นมา และพิบูล มีมานะ (2560) การแสดงออกทางการเมือง หมายถึง กระบวนการทางความคิด การตัดสินใจรวมทั้งการกระทำใด ๆ ก็ตามที่เกิดโดยความเต็มใจของปัจเจกบุคคลที่สื่อถึงการเมือง การเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมทางการเมือง การตัดสินใจเข้าไปมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ และรับผิดชอบในโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ นอกจากนี้เสรี วงษ์มณฑา (2546) ยังได้มีการกล่าวถึงการสื่อสารที่มีผลต่อระบบการเมือง ดังนี้คือ 1) เป็นการสร้างทัศนคติทางการเมือง 2) สร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมือง และ 3) การสื่อสารเป็นการนำเอารัฐบาลเข้าไปอยู่ในบ้านของประชาชน

การแสดงออกทางการเมืองเชิงสัญลักษณ์ มานิตย์ นวลลออ (อ้างในแพรวพรรณ ปานนุช, 2562) ได้กล่าวว่าสัญลักษณ์ทางการเมืองเป็นการใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมือง โดยสัญลักษณ์และคติความเชื่อมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน โดยที่ Saussure (อ้างในกาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551) ได้อธิบายถึงกระบวนการสร้างความหมาย (Signification) ประกอบด้วย (1) รูปสัญลักษณ์ที่อาจเป็นได้ทั้งภาพเสียง และลักษณะทางกายภาพใด ๆ และ (2) ความหมายสัญลักษณ์หรือแนวคิดที่เกิดขึ้นในใจที่เชื่อมโยงอ้างอิงที่เป็นวัตถุของจริง และกาญจนา แก้วเทพ (2552) ได้จัดแบ่งประเภทของสัญลักษณ์ (Sign) ออกเป็น 3 แบบ คือ 1) ไอคอน (Icon) เป็นสัญลักษณ์ที่มีรูปร่างหน้าตาคล้ายกับวัตถุมากที่สุด 2) อินเด็กซ์ (Index) เป็นสัญลักษณ์ที่มีความเกี่ยวพันแบบเป็นเหตุเป็นผลโดยตรงกับวัตถุที่มีอยู่จริง และ 3) ซิมโบว์ (Symbol) เป็นสัญลักษณ์ที่ไม่มีความเกี่ยวพันเชื่อมโยงอันใดเลยระหว่างตัวสัญลักษณ์กับวัตถุจริง หากแต่ความหมายเกิดจากการตกลงร่วมกันในผู้ใช้สัญลักษณ์

การสื่อสารด้วยอวัจนภาษานี้มีวิธีการถ่ายทอด (พระมหาเอกกวิน ปิยวิโรและคณะ, 2564) ดังต่อไปนี้ 1) จักขุภาษาหรือเนตรภาษา (ภาษานัยน์ตา) 2) อากัปภาษาหรือกิริยาภาษาและอาการภาษา 3) ปริภาษาหรือภาษาน้ำเสียง 4) วัตถุภาษาหรือสิ่งของหรือวัสดุที่ช่วยสื่อความหมายแทนคำพูด 5) เทศภาษา เนื้อที่หรือช่องว่างของภาษา 6) กาลภาษา (กาลเวลา) 7) สัมผัสภาษาหรือการสัมผัส สัญลักษณ์

3. แนวคิดทฤษฎีสื่อออนไลน์

กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (2559) ได้ให้ความหมายของสื่อออนไลน์ หมายถึง สื่อข้อมูล สารสนเทศ ภาพ มัลติมีเดีย หรือสื่อดิจิทัล สื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่ใช้ช่องทางการติดต่อแบบ สามารถโต้ตอบหรือแบ่งปันสื่อร่วมกันผ่านระบบอินเทอร์เน็ต หรือระบบเครือข่าย โทรศัพท์มือถือ ทั้งนี้ บุคคลทั่วไปสามารถสื่อสาร นำเสนอ แบ่งปันและเผยแพร่ข้อมูลออกสู่สาธารณะ โดยใช้คอมพิวเตอร์ส่วนบุคคล โน้ตบุ๊ก แท็บเล็ต หรือสมาร์ทโฟน ทำให้เกิดเครือข่ายสังคมขึ้นจากการติดต่อร่วมกันของบุคคลทั่วโลก โดยใช้ทฤษฎีการสื่อสารการเมืองบนสื่อออนไลน์ (อ้างใน พาณิชย์ สดสี, 2561) อธิบายว่าสื่อสังคมออนไลน์ อย่างเฟซบุ๊กและทวิตเตอร์สามารถเข้าถึงกลุ่มคนที่หาข้อมูลเรื่องราวที่สนใจได้ การสื่อสารกระชับ และการปฏิสัมพันธ์ยังช่วยให้นักการเมืองสร้างปฏิสัมพันธ์ และพัฒนาความสัมพันธ์กับประชาชนที่ติดตามได้ลึกซึ้งมากขึ้น

การปิดกั้นและกลั่นกรองเนื้อหา (Blocking and Filtering System) ในสื่อออนไลน์ มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2559) ได้นำเสนอการปิดกั้นและกลั่นกรองเนื้อหาไว้ 3 ประการดังนี้ 1) การปิดกั้นโดยภาครัฐ (blocking by state) 2) การปิดกั้นแบบการแจ้งให้ทราบแล้วเอาออก (Notice and Take Down หรือ NTD) และ 3) การกลั่นกรองในระดับผู้ใช้ (User-Oriented Filter System) เป็นประเภทเนื้อหา (Content Classification) หรือการจัดอันดับหรือเรตติ้ง (Rating) โดยระบบการกลั่นกรองที่ดีควรคำนึงถึงประโยชน์และควรเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วม

4. แนวคิดสิทธิและเสรีภาพในการแสดงออกทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่

เสรีภาพในการแสดงออก (Freedom of Expression) หมายถึง สิทธิในแสดงออกหรือสื่อสารความรู้สึกรู้สึกนึกคิดหรือความเห็น ทั้งด้วยการพูด การแสดงท่าทาง หรือการสื่อสารด้วยตัวหนังสือ ไม่ว่าจะบนหน้ากระดาษหรือในโลกออนไลน์ ตลอดจนในรูปแบบอื่น ๆ นอกจากนี้ยังรวมถึงสิทธิในการค้นคว้า เข้าถึง หรือได้รับข้อมูล ความรู้สึกรู้สึกนึกคิด ความเห็นที่มีการสื่อสารและเผยแพร่ด้วย (จันทพร ศรีโพน, 2564) โดยมีหลักนิติรัฐเป็นหลักการพื้นฐานของสิทธิและเสรีภาพ ในบทความนี้สิทธิขั้นพื้นฐานเฉพาะหลักการจำกัดสิทธิในเชิงรูปแบบ ซึ่งเป็นข้อเรียกร้องต่อกฎหมายที่จะจำกัดสิทธิของบุคคลในสิ่งที่สามารถสังเกตเห็นได้อย่างเป็นภาวะวิสัย หรือเป็นสิ่งที่สามารถพิจารณาได้โดยที่ยังไม่ต้องลงเนื้อหาของกฎหมาย อันจะประกอบด้วย การจำกัดสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลต้องตราเป็นกฎหมาย โดยกฎหมายดังกล่าวจะต้องมีผลใช้บังคับเป็นการทั่วไป ไม่มีผลย้อนหลัง และต้องระบุบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญที่ให้อำนาจในการตรากฎหมายนั้น (วรเจตน์ ภาคีรัตน์, 2555; สมยศ เชื้อไทย, 2560)

ในประเด็นเรื่องสิทธิและเสรีภาพของเยาวชนรุ่นใหม่ เป็นไปตามแนวคิดเป็นสิทธิธรรมชาติ เช่น หลักของเหตุและผล (Rationalism) มาจากแนวคิดกฎหมายธรรมชาติ โดยคิดจากหลักเหตุผลทั่วไปว่ามนุษย์ควรมีสิทธิขั้นพื้นฐานใดบ้าง หลักความชอบธรรม (Legitimism) เป็นหลักการรักษาสหสิทธิขั้นพื้นฐานที่กล่าวว่า ประชาชนย่อมมีสิทธิโดยชอบธรรมที่จะเปลี่ยนแปลง หรือล้มเลิกรัฐบาลนั้นและสถาปนารัฐใหม่ขึ้นมาได้ และหลักปัจเจกชนนิยม (Individualism) ที่กล่าวว่า สิทธิธรรมชาติเกิดขึ้นพร้อมการมีสภาพบุคคลไม่สามารถเพิกถอนหรือถ่ายโอนแก่ผู้ใดได้ รัฐไม่สามารถออกกฎหมายที่ขัดแย้งกับสิทธิธรรมชาติได้ นอกจากนี้เยาวชนรุ่นใหม่ย่อมมีสิทธิและเสรีภาพในการแสดงออกตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 กฎหมายระหว่างประเทศว่าสิทธิพลเมืองและการเมือง ค.ศ. 1966 (International Covenant on Civil and Political Right) (ICCPR) และย่อมได้รับคุ้มครองสิทธิเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปีตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กและพิธีสารเลือกรับของอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ค.ศ.1989 (เอื้ออารีย์ อังจะนิล, 2561 กรมองค์การระหว่างประเทศ, 2551 ระรินทิพย์ ศิโรรัตน์, 2555)

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. สถานการณ์การแสดงออกทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่

การแสดงออกทางการเมืองโดยใช้สัญลักษณ์หรือวาทะภาษาเป็นวิธีที่เยาวชนรุ่นใหม่นำมาใช้ในการแสดงอารยะขัดขืนต่อผู้ทางการเมืองซึ่งสะท้อนความหมายของการต่อสู้ในระบอบประชาธิปไตย (พระมหาเอกกวิน ปิยวิโรและคณะ, 2564) มีดังนี้ 1) การชูสามนิ้วที่มีความหมายถึงการต่อต้านระบอบเผด็จการและมีความหมายสื่อถึงเสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ 2) การผูกโบว์สีขาวที่แสดงออกถึงความบริสุทธิ์และอุดมการณ์ของเยาวชน 3) การชูกระดาษเปล่าสื่อสารถึงพลังบริสุทธิ์เพื่อเรียกร้องประชาธิปไตย 4) พินิจข่าวสะท้อนถึงสันติภาพและการโยนบิบสู่สังคมประชาธิปไตย 5) การวิ่งและการร้องเพลงแซมทาโร่เปรียบเปรยได้กับหนูที่ฟังกรงขังออกมา เพื่อเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และ 6) เปิดเหลือง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์การต่อสู้ทางการเมือง

ดังนั้นการแสดงออกทางการเมืองโดยใช้สัญลักษณ์หรือวาทะภาษาในบทความนี้ คือ การชูสามนิ้ว หมายถึง การต่อต้านระบอบเผด็จการและมีความหมายสื่อถึงเสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ วิ่งฮีโร่เป็นการเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เปิดสีเหลือง เป็นการต่อสู้ทางการเมือง และโบว์สีขาวเป็นแสดงออกถึงความบริสุทธิ์และอุดมการณ์ของเยาวชน สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาเอกกวิน ปิยวิโร และคณะ (2564) พบว่า การแสดงออกเชิงสัญลักษณ์โดยการชู 3 นิ้วและการผูกโบว์สีขาวของนักศึกษาเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาของสังคมที่พวกเขากำลังเผชิญอยู่

นอกจากนี้เยาวชนรุ่นใหม่ มีโทรศัพท์มือถือสมาร์ทโฟนได้แสดงความคิดเห็นทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ต่าง ๆ ตามที่จิรัฐฎ์ พรหมดิเรก (2558) ได้แบ่งเป็น 6 ประเภท ดังนี้ 1) Facebook 2) Instagram 3) Twitter 4) YouTube 5) Line และ 6) แฮชแท็ก (Hashtag,#) ที่เป็นวิธีที่เยาวชนรุ่นใหม่ที่นิยมนำมาใช้ในการกดดันรัฐบาล และสอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒิพล วุฒิวรพงศ์ และกิงกาญจน์ จงสุขไกล (2562) พบว่า Facebook เป็นช่องทางการแสดงออกทางการเมืองที่สามารถรองรับกระแสความสนใจทางสังคมและการเมืองของผู้คนในสังคมไทยอย่างมาก YouTube มีจุดเด่นในการอธิบายด้วยภาพและเสียงที่ไม่ต้องผ่านการอ่าน ทำให้เข้าถึงผู้ใช้ผู้รับชมจำนวนมาก กรณี Twitter มีความสำคัญต่อการเมืองไทยในฐานะที่นักการเมืองไทยรุ่นใหม่เคยใช้และเป็นที่นิยมในหมู่วัยรุ่นในปัจจุบัน ส่วน Instagram ได้เติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยมี “Hashtag” หรือคำสำคัญ เพื่อแสดงเสียงสนับสนุนและเจตนาารมณ์ร่วมกัน ส่วน Line ซึ่งเป็นการสื่อสารจากผู้ใช้สู่ผู้ใช้นั้นได้รับความนิยมมากขึ้น

2. วิเคราะห์ปัญหาการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่

2.1 วิเคราะห์ข้อจำกัดในเรื่องการรับรู้ของรัฐบาลในการแสดงออกทางการเมืองในเชิงสัญลักษณ์หรือวาทะภาษาของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่

รัฐบาลมีการรับรู้ถึงการแสดงออกทางการเมืองในเชิงสัญลักษณ์ว่ามีความหมายใด แต่ไม่เข้าใจหรือไม่สนใจถึงการแสดงออกทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ในเชิงสัญลักษณ์หรือวาทะภาษา เช่น ชูสามนิ้ว วิ่งฮีโร่ เปิดสีเหลือง โบว์สีขาว เป็นต้น ทำให้รัฐบาลไม่มีการตอบสนองหรือโต้ตอบต่อการแสดงออกของเยาวชนรุ่นใหม่แต่อย่างใด ทำให้กลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ทำการประท้วง และเรียกร้องความเป็นธรรม เช่น การจับกุมเยาวชนที่เป็นแกนนำ การที่เจ้าหน้าที่ตำรวจบุก ปราบปราม หรือการบังคับใช้กฎหมายอย่างไม่เป็นธรรม จนนำมาสู่ข้อเรียกร้อง 3 ข้อหลักของกลุ่มเยาวชน ได้แก่ 1) รัฐบาลต้องหยุดคุกคามประชาชนที่ออกมาใช้สิทธิและเสรีภาพตามหลักประชาธิปไตย 2) รัฐบาลต้องร่างรัฐธรรมนูญใหม่ที่มาจากเจตจำนงของประชาชน เพื่อประโยชน์แก่สาธารณชนอย่างแท้จริง 3) รัฐบาลต้องยุบสภาเพื่อให้ประชาชนสามารถแสดงเจตจำนงในการเลือกผู้แทนของตนได้ (พระมหาเอกกวิน ปิยวิโรและคณะ, 2564) พฤติการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ได้สะท้อนให้เห็นการตื่นตัวทางการเมืองของเยาวชนไทยในยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม

การใช้อำนาจผ่านกลไกของรัฐบาลได้นำมาซึ่งการต่อต้านเยาวชนคนหนุ่มสาวจากสถาบันการศึกษาและมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้ร่วมกันแสดงออกต่อต้านรัฐบาลในรูปแบบแนวทางใหม่ ๆ แทนการพูดหรือสนทนาเพียงอย่างเดียว นั่นคือ การแสดงออกทางการเมืองด้วยอวัจนภาษาโดยสัญลักษณ์ กล่าวคือ การใช้สัญลักษณ์และภาษาที่สื่อถึงการสื่อไปยังรัฐบาล การใช้สัญลักษณ์ดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการปลุกระดมมวลชนหรือการให้ข้อมูลแก่ผู้ที่กำลังติดตามหรือสนใจทางการเมืองของกลุ่มหรือบุคคลนั้น ๆ ทำให้เยาวชนรุ่นใหม่หรือประชาชนรวมตัวลุกขึ้นมาประกาศข้อเรียกร้องต่อต้านรัฐบาล (สมคิด พุทธศรี, 2563: ออนไลน์)

ทั้งนี้การแสดงออกของเยาวชนในรูปแบบต่าง ๆ นี้ เป็นไปตามหลักการและอุดมการณ์ของระบอบประชาธิปไตย คือ การแสดงออกของเยาวชนวัยรุ่นมีความตื่นตัว และมีส่วนร่วมทางการเมืองภายใต้สิทธิ เสรีภาพ เสมอภาคและภราดรภาพที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 และเยาวชนยังเป็นวัยรุ่นมีความคิดสร้างสรรค์ มีอิสระ จึงมารวมตัวกันเพื่อแสดงออกทางการเมืองในเชิงสัญลักษณ์หรืออวัจนภาษา เพื่อให้รัฐบาลได้รับรู้และเข้าใจในสารที่ส่งไปเท่านั้น อย่างไรก็ตามเยาวชน บางคนได้แสดงออกทางการเมืองเพื่อความสนุก บางคนได้แสดงออกทางการเมืองเพราะเพื่อนชวนและบางคนได้แสดงออกทางการเมืองเพราะคิดจะต่อต้านรัฐบาล ดังนั้นรัฐบาลควรมีมาตรการในการแสดงออกทางการเมืองในเชิงสัญลักษณ์หรืออวัจนภาษาที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่โดยเฉพาะ

2.2 การแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์กลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่

ประเด็นปัญหาที่จะนำวิเคราะห์ในส่วนนี้ได้แก่ กลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ไม่สามารถแยกแยะข่าวสารที่เป็นข้อเท็จจริง หรือข่าวปลอม (Fake News) ขาดความเข้าใจในการเผยแพร่ข้อความในสื่อออนไลน์ และการสร้างข้อความแสดงความเกลียดชังที่ต่อต้านรัฐบาล มีรายละเอียด ดังนี้

1) กลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ไม่สามารถแยกแยะข่าวสารที่เป็นข้อเท็จจริง หรือข่าวปลอม (Fake News)

ข้อความที่เป็นเท็จหรือข่าวปลอม (Fake news) ในสื่อออนไลน์ ตามพจนานุกรมศัพท์นิเทศศาสตร์ฉบับราชบัณฑิตยสภา ให้หมายความว่า (1) ข่าวลวงหมายถึงข้อมูลข่าวสารที่ไม่ตรงกับความจริงแพร่กระจาย แฝงในรูปแบบการรายงาน ข่าวมักใช้ภาษาเร้าอารมณ์ โดยมีวัตถุประสงค์ให้เชื่อ (2) ข่าวปลอม หมายถึง ข่าวที่มีเนื้อหาเป็นเท็จ ปราศจากข้อเท็จจริง ไม่สามารถตรวจสอบแหล่งที่มาได้หรืออาจมีเจตนาบิดเบือนข้อมูลไปจากข้อเท็จจริงเดิม (กองธรรมศาสตร์และการเมือง, 2563) และลักษณะของข่าวเท็จ (Fake news) มี 3 ประการคือ (มานิจ สุขสมจิตร, 2563) (1) มีข้อมูลเท็จ ไม่ว่าจะ เป็นข้อเท็จจริงเพียงบางส่วน หรือปราศจากข้อเท็จจริงเลย (2) กระตุ้นให้เกิดการแชร์ออกไป และ (3) เจตนาจะบิดเบือนหรือปิดบังความจริงด้วยการใช้อารมณ์ ทั้งนี้เมื่อมีข้อความที่เป็นข่าวลวงหรือข่าวปลอม (Fake News) ก็มีการแชร์ข่าวออกไป ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการล้อเลียนหรือเสียดสี หรือเกิดความขัดแย้งในสังคม โดยเฉพาะข้อมูลเท็จทางด้านการเมือง ที่เป็นข้อความเท็จยั่วยุให้ต่อต้านรัฐบาล แต่กลุ่มเยาวชนวัยรุ่นยังขาดวิจารณญาณ ไม่ได้หาข้อเท็จจริงและเลือกเชื่อเรื่องที่ใกล้กับความคิดตัวเอง เมื่อเห็นเนื้อหาที่ถูกต้องใจ (Like) แล้วแชร์ส่งต่อทันทีโดยไม่ผ่านการกลั่นกรอง ซึ่งในพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 มีเพียงมาตรา 14 (1) นำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่บิดเบือนหรือปลอมไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน หรือข้อมูลคอมพิวเตอร์อันเป็นเท็จ โดยประการที่น่าจะเกิดความเสียหายแก่ประชาชน อันมิใช่การกระทำความผิดฐานหมิ่นประมาทตามประมวลกฎหมายอาญา และ (2) นำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์อันเป็นเท็จโดยประการที่น่าจะเกิดความเสียหายต่อการรักษาความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ ความปลอดภัยสาธารณะความมั่นคงในทางเศรษฐกิจของประเทศ หรือโครงสร้างพื้นฐานอันเป็นประโยชน์สาธารณะของประเทศ ก่อให้เกิดความตื่นตระหนกแก่ประชาชนเท่านั้น

ทั้งนี้ในพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 ไม่มีกฎหมายหรือมาตรการในการแชร์ กดถูกใจ (Like) หรือส่งข้อความต่อชาวปลอมแต่อย่างใด เมื่อเปรียบเทียบกับสาธารณรัฐสิงคโปร์ได้ออกกฎหมายป้องกันจากข้อมูลอันเป็นเท็จในสื่อสังคมออนไลน์ และการจัดการที่เหมาะสม (The Protection from Online Falsehoods and Manipulation) (ลัทธิกา เนตรทัศน์, 2562) ที่เคร่งครัดมาก ความผิดที่เกี่ยวกับการเผยแพร่ข้อมูลหรือข่าวสารอันเป็นเท็จนั้น กำหนดห้ามมิให้บุคคลกระทำการใด ๆ เพื่อการสื่อสาร ไม่ว่าในหรือนอกประเทศ โดยรู้หรือมีเหตุอันควรจะรู้ว่าเนื้อหาที่ทำการสื่อสารนั้นเป็นเท็จและการสื่อสารเนื้อหาอันนั้นอาจ (1) มีผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศ (2) มีผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน ความปลอดภัยสาธารณะ ความสงบเรียบร้อยของประชาชน หรือการเงินการคลังสาธารณะ (3) มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างสิงคโปร์กับประเทศอื่น ๆ (4) มีอิทธิพลต่อผลลัพธ์ของการเลือกตั้งของประธานาธิบดีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือการลงประชามติ (5) สร้างความเกลียดชังระหว่างกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลาย หรือ (6) ลดความเชื่อมั่นของสาธารณชนในการปฏิบัติหน้าที่หรือการใช้อำนาจของรัฐบาลหน่วยงานของรัฐ คณะกรรมการ หรือหน่วยงานของรัฐ หากฝ่าฝืนถือว่ามีความผิดและโทษทางอาญา

2) ขาดความเข้าใจในการเผยแพร่ข้อความในสื่อออนไลน์

ตามความหมายสังคมออนไลน์หมายถึงสังคมหรือการรวมตัวกันเพื่อสร้างความสัมพันธ์ในรูปของกลุ่มคนรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นบนอินเทอร์เน็ต ที่เรียกว่าชุมชนออนไลน์ ทำให้ผู้คนสามารถทำความรู้จัก แลกเปลี่ยนความคิดเห็น แบ่งปันประสบการณ์ร่วมกัน และเชื่อมโยงกันในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ผ่านการติดต่อสื่อสารอย่างเป็นเครือข่าย เช่น Facebook YouTube Twitter Hashtag เป็นต้น (ระวี แก้วสุกใส และชัยรัตน์ จุสาลอ, 2556)

อย่างไรก็ตามกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ยังขาดความเข้าใจในการเผยแพร่ข้อความผ่านสื่อออนไลน์ ผู้ใช้ Hashtag หรือ Twitter มักจะกล่าวถึงประเด็นประชาธิปไตย ฝ่ายค้าน และสถาบันกษัตริย์หรือการรวมตัวเพื่อมาชุมนุมเพื่อประท้วงรัฐบาลซึ่งเกี่ยวกับความมั่นคงแห่งราชอาณาจักร ที่ไม่เป็นข้อความที่แสดงถึงการรวมตัวกันเพื่อสร้างความสัมพันธ์ในรูปของกลุ่ม ทำความรู้จัก แลกเปลี่ยนความคิดเห็น แบ่งปันประสบการณ์ร่วมกัน ถือว่าเป็นความผิดตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 มาตรา 14 (3) นำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ใด ๆ อันเป็นความผิดเกี่ยวกับความมั่นคงแห่งราชอาณาจักรหรือความผิดเกี่ยวกับการก่อการร้ายตามประมวลกฎหมายอาญา ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปีหรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ดังนั้นควรให้ความรู้ความเข้าใจการเผยแพร่ข้อมูลในสื่อออนไลน์แต่ละประเภท เช่น Facebook YouTube Twitter Hashtag เป็นต้น ว่ามีความหมายเป็นอย่างไร รวมทั้งพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 และฐานความผิดต่าง ๆ แก่เยาวชนรุ่นใหม่

3) การสร้างข้อความแสดงความเกลียดชังที่ต่อต้านรัฐบาล

ถ้อยคำความเกลียดชังในสื่อออนไลน์ ชุมชนออนไลน์ของยูทูบ (YouTube) ได้อธิบายถึง ‘ถ้อยคำสร้างความเกลียดชัง’ ไว้ว่าเป็น “เนื้อหาที่ส่งเสริมความรุนแรงหรือความเกลียดชังต่อบุคคลหรือกลุ่ม บุคคล โดยมีพื้นฐานจากลักษณะบางประการ เช่น ต้นกำเนิดทางเชื้อชาติ หรือ ชาติพันธุ์ ความพิการ เพศ สภาวะ อายุ สถานภาพ” ทั้งนี้กลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ได้ใช้สื่อออนไลน์สร้างข้อความที่แสดงความเกลียดชังต่อการดำเนินโครงการหรือนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาลหรือนายกรัฐมนตรี โดยการชี้ชวนรวมมวลชนให้เชื่อด้วยการปลุกปั่น การชี้ชวนให้เชื่อในลักษณะนี้ เป็นการชี้ชวนให้เชื่อโดยการสร้างความสับสนวุ่นวายให้กับผู้รับสาร โดยถ้อยคำสร้างความเกลียดชังตามความหมายของศาลสิทธิมนุษยชนแห่งยุโรปที่ได้รับการรับรองโดยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนของสภาแห่งยุโรป (Council of Europe) คือการแสดงออก

ในทุกรูปแบบที่เผยแพร่ ยู่ง ส่งเสริม หรือให้ข้ออ้างต่อความเกลียดชังในรูปแบบอื่น ๆ หรือเป็นรูปแบบของ ถ้อยคำหรือการพูดที่ถูกชี้ว่าโดยผู้อื่น ซึ่งปฏิเสธหลักการสำคัญทางสิทธิมนุษยชนว่าด้วยศักดิ์ศรีความเป็น มนุษย์ และความเสมอภาคเท่าเทียม (องค์กร ARTICLE 19, 2558) ดังนั้นการสื่อสารทางออนไลน์ที่มี ข้อความที่แสดงถึงความเกลียดชังออนไลน์เห็นได้ชัดเจนในเรื่องการเมือง เช่น การแบ่งแยกสีเสื้อ การแบ่งขั้ว การเมือง การสร้างข้อมูลโจมตีการตั้งฉายา ฯลฯ ให้ฝ่ายรัฐบาล ทำให้เกิดความขัดแย้งรุนแรง ที่เป็นปัญหา สำคัญในเรื่องเสรีภาพในการแสดงออก หรือถ้อยคำแสดงความเกลียดชังที่ยังหาทางแก้ปัญหาไม่ได้ในสื่อ ออนไลน์ และยังไม่เป็นที่แน่ชัดสื่อออนไลน์อย่าง Facebook YouTube จะใช้มาตรการแบบใดในการ แก้ปัญหาข้อความที่ถ้อยคำแสดงความเกลียดชัง ทำให้เกิดความล้มเหลวในด้านสิทธิมนุษยชนในการต่อต้าน การใช้ถ้อยคำแสดงความเกลียดชังที่เป็นรูปแบบของถ้อยคำหรือการพูดที่ถูกชี้ว่าโดยผู้อื่นซึ่งปฏิเสธหลักการ สำคัญทางสิทธิมนุษยชนว่าด้วยศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์ และความเสมอภาคเท่าเทียมกัน การใช้ถ้อยคำแสดง ความเกลียดชังที่ชี้ว่าให้เกลียดผู้อื่นเป็นตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 ข้อ 12 ที่ว่า “บุคคลใดจะถูกแทรกแซงตามอำเภอใจในความเป็นส่วนตัว ครอบครัว เคหสถาน หรือการสื่อสาร หรือจะถูก ครอบงำเกียรติยศและชื่อเสียงไม่ได้” และตาม Industry Guidelines ยังได้กำหนดลักษณะของเนื้อหา ต้องห้าม ซึ่งจะเน้นไปที่เนื้อหาที่สร้างความเกลียดชัง โดยเน้นควบคุมเนื้อหาที่กระทบต่อประเด็นการเมือง (มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2559) และพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิด เกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 มีเพียงมาตรา 16 การถูกเกลียดชัง ผู้กระทำ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี และปรับไม่เกินสองแสนบาท มีบทบัญญัติ ดังนี้ “ผู้ใดนำเข้าสู่วระบบ คอมพิวเตอร์ที่ประชาชนทั่วไปอาจเข้าถึงได้ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่ปรากฏเป็นภาพของผู้อื่น และภาพนั้น เป็นภาพที่เกิดจากการสร้างขึ้น ตัดต่อ เติม หรือดัดแปลงด้วยวิธีการทางอิเล็กทรอนิกส์หรือวิธีการอื่นใด โดย ประการที่น่าจะทำให้ผู้อื่นนั้นเสียชื่อเสียง ถูกดูหมิ่น ถูกเกลียดชัง หรือได้รับความอับอาย” เท่านั้น ดังนั้นควร เพิ่มความหมาย “ถ้อยคำแสดงความเกลียดชังผ่านสื่อออนไลน์” ในพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำ ความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560

2.3 วิเคราะห์การระงับการเผยแพร่หรือปิดกั้นช่องทางการเข้าถึงสื่อออนไลน์ของรัฐบาล

การระงับการเผยแพร่หรือปิดกั้นช่องทางการเข้าถึงสื่อออนไลน์ของรัฐบาลถูก วิพากษ์วิจารณ์อย่างหนัก โดยคณะกรรมการนักนิติศาสตร์สากล (2562) ได้กล่าวว่า ระงับการเข้าถึงเนื้อหาที่ สร้างขึ้นโดยผู้ใช้งานสื่อสังคมออนไลน์เป็นการให้หน่วยงานภาครัฐของไทยดำเนินการยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อ ขอให้มีการระงับการเผยแพร่เนื้อหาบนแพลตฟอร์มออนไลน์ต่าง ๆ ที่ถูกกล่าวหาว่ามีเนื้อหาเข้าข่ายฝ่าฝืน กฎหมาย เช่น กฎหมายว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ และพระราชกำหนดการบริหาร ราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมได้ใช้อำนาจในการยื่นคำร้องต่อศาล เพื่อขอให้ศาลมีคำสั่งระงับการเข้าถึงหรือลบเนื้อหาที่ถูกมองว่าไม่เหมาะสมจากแพลตฟอร์มสื่อสังคม ออนไลน์ รวมไปถึงเนื้อหาที่มีการพาดพิงถึงสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างต่อเนื่อง ตามมาตรา 14 (3) ในประเด็นเกี่ยวกับภัยคุกคามต่อความมั่นคงแห่งชาติ ภาครัฐสามารถปิดกั้นและกั้นกรองเนื้อหาได้

การปิดกั้นในรูปแบบนี้มักจะเป็นการปิดกั้นในระดับเครือข่ายใหญ่ เช่น ระดับเกตเวย์ (Gateway) หรือจุดเชื่อมต่อของเครือข่าย (Node) ของเครือข่ายอินเทอร์เน็ตในประเทศ เมื่อเปรียบเทียบกับ ต่างประเทศที่ใช้การปิดกั้นรูปแบบนี้ อย่าง สหรัฐอเมริกา การแสดงออกซึ่งความคิดเห็นผ่านสื่อออนไลน์ ก็ได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญอย่างสูงสุดเช่นเดียวกับการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นผ่านสื่อรูปแบบอื่น โดยหลักแล้ว รัฐจึงไม่อาจแทรกแซงหรือปิดกั้นระบบสื่อสารใด ๆ หากเป็นเพียงการจัดระเบียบเรื่อง เวลา (Time) สถานที่ (Place) วิธีการในการแสดงความคิดเห็น (Manner) เท่านั้น (ศิริพล กุศลศิลป์วุฒิ, 2558) ส่วนสาธารณรัฐประชาชนจีนมีการออกแบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตให้มีลักษณะรวมศูนย์อยู่ที่รัฐ โดยจะวาง

เครือข่ายโยงใยผ่านเกตเวย์ในเมืองใหญ่ ๆ เพียงไม่กี่แห่งเพื่อให้สะดวกต่อการเลือกปิดกั้นเนื้อหาที่เข้าข่ายผิดกฎหมายหรือเป็นเนื้อหาต้องห้าม โดยในมาตรา 15 ของมาตรการในการจัดการการให้บริการข้อมูลอินเทอร์เน็ต ค.ศ. 2000 Laws of the People's Republic of China ระบุว่า “เป็นอันตรายต่อความมั่นคงของประเทศ เปิดเผยความลับของประเทศ ทำลายล้างระบอบการปกครอง และทำลายความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในประเทศ” (มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2559) หรือสาธารณรัฐสิงคโปร์ก็มีการกำหนดให้ผู้ให้บริการเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองและศาสนาจะต้องขึ้นทะเบียนพิเศษกับภาครัฐ รวมทั้งให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่รัฐในการปิดกั้นเนื้อหาที่เข้าข่ายต้องห้าม เช่น เนื้อหาที่ “ขัดต่อสาธารณประโยชน์ และความสงบเรียบร้อย ความมั่นคงของชาติ ตลอดจนความเหมาะสมและระสนิยมอันดี” (มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2559)

การที่รัฐบาลได้ดำเนินการระงับการเผยแพร่ข้อมูลในอินเทอร์เน็ต และปิดกั้นช่องทางการเข้าถึงเว็บไซต์ และได้ให้อำนาจเจ้าหน้าที่จัดการกับข้อมูลไม่ถูกต้อง เป็นการใช้อำนาจหน้าที่แบบเผด็จการของผู้ที่มีลักษณะควบคุมการตัดสินใจทั้งหมดไว้ที่ตัวผู้นำ ผู้กตติการตัดสินใจไว้ที่คนคนเดียว หรือใช้การตัดสินใจของตนไปควบคุมการตัดสินใจของกลุ่มบุคคลอื่น ๆ โดยผู้นำในลักษณะนี้มักจะสั่งการในทุก ๆ เรื่องให้บุคคลอื่น ๆ ต้องทำตาม ซึ่งเป็นไปตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 ให้อำนาจเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจเพื่อประโยชน์ในการใช้เป็นหลักฐานเกี่ยวกับการกระทำความผิดและหาตัวผู้กระทำความผิดทางคอมพิวเตอร์ ตามมาตรา 18 และ 19 และการให้อำนาจแก่รัฐมนตรีตามมาตรา 20

ดังนั้นก่อนที่จะระงับการเผยแพร่ข้อมูลในอินเทอร์เน็ต และปิดกั้นช่องทางการเข้าถึงเว็บไซต์ รัฐบาลควรพิจารณาว่ามีผลกระทบต่อความมั่นคงของชาติ หรือพาดพิงถึงสถาบันพระมหากษัตริย์หรือไม่ เช่นเดียวกับสหรัฐอเมริกา โดยหลักแล้วรัฐจึงไม่อาจแทรกแซงหรือปิดกั้นระบบสื่อสารใด ๆ หากเป็นเพียงการจัดระเบียบเรื่อง เวลา (Time) สถานที่ (Place) วิธีการในการแสดงความคิดเห็น (Manner) เท่านั้น แต่ถ้ามีเนื้อหาวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล กลุ่มเยาวชนวัยรุ่นก็มีสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นในทางการเมืองเช่นกัน ไม่สามารถสั่งระงับการเผยแพร่ข้อมูลในอินเทอร์เน็ต และปิดกั้นช่องทางการเข้าถึงเว็บไซต์ได้อย่างไรก็ตามสาธารณรัฐสิงคโปร์ ผู้ให้บริการเนื้อหาอินเทอร์เน็ต หรือ ICPs (Internet Content Providers) จะต้องไม่นำเสนอเนื้อหาหรือการแลกเปลี่ยนโต้เถียงใด ๆ ที่มีความอ่อนไหวทางการเมือง หรือเป็นการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล

2.4 วิเคราะห์การจำกัดสิทธิและเสรีภาพการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่

ประเด็นที่สำคัญที่จะนำวิเคราะห์ในส่วนนี้ ได้แก่ การจำกัดสิทธิและเสรีภาพการแสดงออกทางการเมือง และการจำกัดสิทธิเสรีภาพการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ ในพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 เปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศ มีรายละเอียด ดังนี้

1) การจำกัดสิทธิและเสรีภาพการแสดงออกทางการเมือง

การจำกัดสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกทางการเมืองของเยาวชนรุ่นใหม่ไม่สามารถกระทำได้ เช่น ครูลงโทษนักเรียนจากการชูสามนิ้วระหว่างการเคารพธงชาติ และผูกโบว์ขาว (The MATTER 2564: ออนไลน์) การกระทำความผิดกล่าวของครูเป็นการจำกัดสิทธิ เสรีภาพของเยาวชนซึ่งไม่สอดคล้องตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี 2560 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 ข้อ 19 และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ค.ศ. 1989 ทุกคนมีสิทธิในอิสรภาพแห่งความเห็น และการแสดงออก ทั้งนี้สิทธินี้รวมถึงอิสรภาพถือเป็นความเห็นโดยปราศจากการแทรกแซงและแสวงหา รับและส่งข้อมูลข่าวสารและ

ข้อคิดผ่านสื่อใด และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและการเมือง ค.ศ. 1966 ข้อ 19 บุคคลทุกคนมีสิทธิที่จะมีความคิดเห็นโดยปราศจากการแทรกสอด แต่ทั้งนี้ควรเคารพในสิทธิหรือชื่อเสียงของบุคคลอื่น รวมทั้งการรักษาความมั่นคงของชาติหรือความสงบเรียบร้อยของประชาชน แต่การที่นักเรียนชูสามนิ้วระหว่างการเคารพธงชาตินั้นไม่เหมาะสม ไม่ควรกระทำเป็นอย่างมาก ทำให้นักเรียนคนอื่นที่เคารพธงชาติอยู่มีการเลียนแบบ โดยไม่เข้าใจความหมายของการชูสามนิ้ว อันก่อให้เกิดความวุ่นวายในโรงเรียนนั้น

ดังนั้นรัฐจะจำกัดสิทธิเสรีภาพของเยาวชนรุ่นใหม่ในการแสดงออกทางการเมืองโดยเด็ดขาดทั้งหมดย่อมเป็นไปได้ บางครั้งรัฐต้องจำกัดสิทธิเสรีภาพตามความเหมาะสมเพื่อคุ้มครองสังคมโดยจำกัดเสรีภาพของเยาวชนบางกลุ่ม เช่น เมื่อเกิดภาวะวิกฤตในบ้านเมืองจึงจำกัดสิทธิในการเดินทางมาร่วมการประชุม เมื่อเห็นว่าการมาร่วมชุมนุมดังกล่าว อาจมีผู้ไม่หวังดีก่อเหตุความวุ่นวายได้ เป็นต้น

2) การจำกัดสิทธิเสรีภาพการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ในพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ.2560 เปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศ

การที่รัฐได้ใช้อำนาจในการเข้าถึงและทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่บุคคลสื่อสารถึงกันไม่ว่าจะโดยวาจาหรือสื่อออนไลน์ย่อมกระทบต่อเสรีภาพในการแสดงออกและสิทธิในความเป็นส่วนตัวของ กลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ โดยที่รัฐใช้อำนาจปิดกั้นหรือลบล้างข้อความทั้งหมด ทั้งข้อความที่ต่อต้านรัฐบาล นัดหมายเพื่อรวมตัวกันชุมนุม การแสดงความคิดเห็น เป็นต้น เป็นการจำกัดสิทธิเสรีภาพการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่

ทั้งนี้ในพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 มีบทบัญญัติที่คลุมเครือและสามารถตีความได้อย่างกว้าง จึงเปิดช่องให้รัฐบาลสามารถใช้บทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าว ด้วยการอ้างเหตุแห่งความชอบธรรมซึ่งวางไว้อย่างกว้าง ๆ อันได้แก่ “ความมั่นคงของรัฐ” “ความสงบเรียบร้อยของประชาชน” และ “การคุ้มครองสาธารณสุขของประชาชน” กฎหมายดังกล่าวยังมีบทลงโทษที่ร้ายแรงสำหรับกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่

เมื่อเปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศ อย่างสหรัฐอเมริกา มีการจำกัดสิทธิเสรีภาพการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ ในการป้องกันมิให้ประชาชนเข้าถึงเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของชาติ (National Security) ตามพระราชบัญญัติเสรีภาพในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ค.ศ. 1966 (Freedom of Information Act of 1966-FOIA) เว้นแต่จะเข้าข้อยกเว้นที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับความมั่นคง เช่น การเปิดเผยข้อมูลจะกระทบต่อประโยชน์ของชาติในการป้องกันตนเองหรือนโยบายระหว่างประเทศ จะส่งผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพในความเป็นส่วนตัวของปัจเจกชนอื่นจนเกินสมควร กระทบต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของรัฐอย่างร้ายแรง

สาธารณรัฐประชาชนจีน กฎหมายว่าด้วยความมั่นคงของรัฐ ค.ศ. 1993 (State Security Law 1993) มีข้อกำหนดโดยห้ามมิให้องค์กรหรือปัจเจกชนก่อให้เกิดภัยอันตรายต่อความมั่นคงของสาธารณรัฐประชาชนจีน (มาตรา 4) เช่น การสมคบกันเพื่อล้มล้างรัฐบาลหรือแบ่งแยกรัฐ หรือการล้มล้างรัฐบาลสังคมนิยม การกระตุ่น ยุยง หรือว่าจ้างเจ้าหน้าที่ของรัฐให้กระทำทรยศต่อชาติ และกระทำการใด ๆ ซึ่งก่อให้เกิดความวุ่นวายอันเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ เป็นต้น

นอกจากนี้สาธารณรัฐสิงคโปร์ยังมีมาตรการผู้ให้บริการเนื้อหาอินเทอร์เน็ต หรือ ICPs (Internet Content Providers) จะต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขเพื่อให้คงสถานภาพการได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการเน็ตดังกล่าวคือการที่ ICPs จะต้องไม่นำเสนอ “เนื้อหาหรือการแลกเปลี่ยนใด ๆ ที่มีความอ่อนไหวทางการเมือง หรือเป็นการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล”

ดังนั้นสิทธิเสรีภาพการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นย่อมได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ แต่จำกัดสิทธิการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ในเรื่องความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยของประชาชนและการคุ้มครองสาธารณสุขของประชาชนตามพระราชบัญญัติ ว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 ซึ่งแตกต่างจากสาธารณรัฐสิงคโปร์ ผู้ให้บริการเนื้อหาอินเทอร์เน็ต จะต้องไม่นำเสนอเนื้อหาหรือการแลกเปลี่ยนใด ๆ ที่มีความอ่อนไหวทางการเมือง หรือเป็นการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล

สรุปผลการวิจัย

การแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ มีปัญหาข้อจำกัดในเรื่องการรับรู้ของรัฐบาลในการแสดงออกทางการเมืองในเชิงสัญลักษณ์หรือวัจนภาษาของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ การแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ ได้แก่ กลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ไม่สามารถแยกแยะข่าวสารที่เป็นข้อเท็จจริง หรือข่าวปลอม (Fake News) กลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ขาดความเข้าใจในการเผยแพร่ข้อความในสื่อออนไลน์ และการสร้างข้อความแสดงความเกลียดชังที่ต่อต้านรัฐบาล และรัฐบาลได้ระงับการเผยแพร่หรือปิดกั้นช่องทางการเข้าถึงสื่อออนไลน์ อันเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ ได้แก่ การจำกัดสิทธิและเสรีภาพการแสดงออกทางการเมืองซึ่งไม่สอดคล้องตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี 2560 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 ข้อ 19 และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ค.ศ. 1989 และการจำกัดสิทธิเสรีภาพการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ในพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 เปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา สาธารณรัฐประชาชนจีนและสิงคโปร์

ดังนั้น ประเด็นที่ควรส่งเสริมกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ในการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ ได้แก่ ประเด็นแรก รัฐบาลควรมีการรับรู้ในการแสดงออกทางการเมืองในเชิงสัญลักษณ์หรือวัจนภาษาของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่และยอมรับในการแสดงออกทางการเมืองนั้น ประเด็นที่สองคือ ส่งเสริมกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่สามารถแยกแยะข่าวสารที่เป็นข้อเท็จจริงหรือข่าวปลอม ก่อนที่แชร์ควรหาข้อมูลก่อน และมีความเข้าใจในการเผยแพร่ข้อความในสื่อออนไลน์ เช่น Facebook YouTube Hashtag Twitter เป็นอย่างไร และต้องไม่สร้างข้อความแสดงความเกลียดชังผ่านสื่อออนไลน์ ประเด็นที่สาม รัฐบาลต้องไม่ระงับการเผยแพร่หรือปิดกั้นช่องทางการเข้าถึงสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ ประเด็นสุดท้ายการให้สิทธิและเสรีภาพการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่เป็นไปตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี 2560 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 ข้อ 19 และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ค.ศ. 1989 และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและการเมือง ค.ศ. 1966 และให้สิทธิเสรีภาพการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 เช่นเดียวกับกฎหมายของสหรัฐอเมริกา สาธารณรัฐประชาชนจีน และสาธารณรัฐสิงคโปร์ ที่กำหนดว่าต้องไม่กระทบต่อความมั่นคงของประเทศ

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์ที่จะนำไปสู่การจำกัดสิทธิเสรีภาพของกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่มีข้อเสนอแนะและแนวทางการปรับปรุงกฎหมายดังนี้

1. ควรกำหนดมาตรการในการแสดงออกทางการเมืองในเชิงสัญลักษณ์หรืออวัจนภาษาที่เหมาะสมสำหรับเยาวชนรุ่นใหม่
2. ควรให้ความรู้ในการเผยแพร่ข้อความผ่านสื่อออนไลน์และพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 กับกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่
3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเพิ่มนิยามศัพท์“ประเภทสื่อออนไลน์และการใช้” เช่น Facebook YouTube Twitter Hashtag ในพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560
4. ควรเพิ่มมาตรา “การใช้ถ้อยคำแสดงความเกลียดชังที่ผ่านสื่อออนไลน์” ในพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560
5. ควรมีคณะกรรมการในตรวจสอบการระงับการเผยแพร่หรือปิดกั้นช่องทางการเข้าถึงสื่อออนไลน์ของเยาวชนรุ่นใหม่
6. ควรออกกฎหมายป้องกันจากข้อมูลอันเป็นเท็จในสื่อสังคมออนไลน์โดยเฉพาะ

เอกสารอ้างอิง

- กนกนาถ ลิขิตไพรวลัย. (2563). *กลยุทธ์การสื่อสารข้อมูลข่าวสารผ่านเฟซบุ๊กเพจในจังหวัดพิษณุโลก*. (วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยนเรศวร).
- กรมกิจการเด็กและเยาวชนร่วมกับสภาเด็กและเยาวชนแห่งประเทศไทย. (2563). *รายงานการสำรวจความคิดของเด็กและเยาวชน “เด็กและเยาวชนคิดและทำอะไรในแต่ละวัน”*. กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- กรมองค์การระหว่างประเทศ. (2551). *ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน*. กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ.
- กองธรรมศาสตร์และการเมือง. (2563). *พจนานุกรมศัพท์นิติศาสตร์ฉบับราชบัณฑิตยสภา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.
- กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร. (2559). *Smart social media รู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์อย่างสร้างสรรค์*. กรุงเทพฯ: กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร.
- กาญจนา แก้วเทพและสมสุข หินวิมาน. (2551). *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์
- กาญจนา แก้วเทพ. (2552). *การวิเคราะห์สื่อแนวคิดและเทคนิค*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ลักษณ์.
- คณะกรรมการนักนิติศาสตร์สากล. (2562). *การควบคุมอินเทอร์เน็ต: การจำกัดเสรีภาพในการแสดงออกและข้อมูลข่าวสารออนไลน์ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: International Commission of Jurists.
- จิรัฏฐ์ พรหมดิเรก. (2558). *แฮชแท็กการเมือง: ความคาดหวัง การเปิดรับ และการมีส่วนร่วมของผู้ใช้*. (วิทยานิพนธ์วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).

- จันทพร ศรีโพน. (2564). *เสรีภาพในการแสดงออกและสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารในอาเซียน: กรณีศึกษาประเทศเวียดนาม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการกฤษฎีกา.
- เชือก โชติช่วย. (2560). กลยุทธ์การสื่อสารของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา. *วารสารรัชต์ภาคย์*, 11 (24), (กันยายน-ธันวาคม) 212-223.
- ณัฐกาญจน์ ศุภรัตน์เมธี และนุชประภา โมกข์ศาสตร์. (2562). *การรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์ของเยาวชนเพื่อการเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า.
- นันทนา นันทวโรภาส. (2558). *สื่อสารการเมือง: ทฤษฎีและการประยุกต์ใช้*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: แมสมิเดีย.
- ผู้จัดการออนไลน์. (2564). “คนรุ่นใหม่” ใช้ “แฮชแท็ก” สร้างชาติ. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2564, จาก <https://mgronline.com/south/detail/9640000082544>
- พระมหาเอกกวิน ปิยวิโรและคณะ. (2564). การสื่อสารทางการเมืองด้วยอวัจนภาษาโดยสัญญาณวิธีของเยาวชนไทยในครรลองประชาธิปไตย. *วารสารพุทธสังคมวิทยาปริทรรศน์*, 6(2), (เมษายน – มิถุนายน) 146-160.
- พาณิชย์ สดสี. (2561). *แนวทางการป้องกันและมาตรการควบคุมการเผยแพร่ข่าวเท็จในเฟซบุ๊ก*. กรุงเทพฯ: หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักรรุ่นที่ 60, วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร.
- พิกุล มีมานะ. (2560). รูปแบบพฤติกรรมการแสดงออกทางการเมืองตามวิถีประชาธิปไตย. *วารสารสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 4(2), (กรกฎาคม-ธันวาคม) 135-149.
- แพรวพรรณ ปานนุช. (2562). นัยยะของสัญลักษณ์นกหวีดในการเคลื่อนไหวทางการเมืองของไทย. *วารสารนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมนิด้า*, 6(1), (มกราคม-มิถุนายน) 81-106.
- มานิจ สุขสมจิตร. (2563). Fake News: ข่าวลวง, ข่าวปลอม. *วารสารศาสตร์*, (มกราคม-เมษายน) 15-27.
- มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2559). *โครงการศึกษาวิจัยการปฏิรูปสื่อ เล่มที่ 5 การกำกับดูแลเนื้อหาของสื่อใหม่ (New Media)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียงกิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ.
- ระรินทิพย์ ศิโรรัตน์. (2555). *อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กและพิธีสารเลือกรับของอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก*. กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์ เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส และผู้สูงอายุ.
- ระวี แก้วสุกใส และชัยรัตน์ จุสปาโล. (2556). *เครือข่ายสังคม ออนไลน์: กรณีเฟซบุ๊ก (Facebook) กับการพัฒนาผู้เรียน*. *วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์*, ฉบับพิเศษ, 195-205
- รัตนภรณ์ จอมมูล. (2563). มาตรการทางกฎหมายในการกำกับควบคุมข่าวปลอมทางการเมืองบนโลกไซเบอร์. *CMU Journal of Law and Social Sciences*, 13 (1) : 1-23.
- ลัฐกา เนตรทัศน์. (2562). *ลิงค์ไปกับการควบคุมสื่อและข้อมูลข่าวสาร*. Law of Asian. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา.
- วรเจตน์ ภาคีรัตน์. (2555). หลักนิติรัฐและหลักนิติธรรม. *จลนิตี*, (มกราคม-กุมภาพันธ์) 49-67.
- วุฒิพล วุฒิวรพงศ์ และกิงกาญจน์ จงสุขไกล. (2562). พัฒนาการของช่องทางในการแสดงออกทางการเมืองในสื่อออนไลน์ ช่วง พ.ศ. 2560-2557. *วารสารด้านการบริหารรัฐกิจและการเมือง*, 8(3), (กันยายน-ธันวาคม) 147-167.

- ศิริพล กุศลศิลป์วุฒิ. (2558). สิทธิและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น: ความแตกต่างในการวิพากษ์วิจารณ์ ตามหลักกฎหมายของสหรัฐอเมริกาและประเทศไทย. *วารสารนิติสังคมศาสตร์*, 8(2), (กรกฎาคม-ธันวาคม) 152-189.
- สมคิด พุทธศรี. (2563). *Youth Manifesto: นโยบายเยาวชนใหม่เพื่อการเมืองของคนหนุ่มสาว*, สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2564, จาก <https://www.the101.world/youth-manifesto/>
- สมยศ เชื้อไทย. (2560). *คำอธิบายวิชากฎหมายแพ่ง: หลักทั่วไป: ความรู้กฎหมายทั่วไป*. (พิมพ์ครั้งที่ 23). กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- สุเมธ แสงนิมนวล. (2546). *แนวทางตัวอย่างการพูดในโอกาสต่าง ๆ*. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: บั๊คแบงก์.
- เสรี วงษ์มณฑา. (2546). *การประยุกต์ทฤษฎีในการสื่อสาร*. ในเอกสารการสอนชุดวิชาหลักและทฤษฎีการสื่อสาร. (พิมพ์ครั้งที่ 20). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สำนักยุทธศาสตร์ สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์. (2563). *รายงานผลการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ปี 2563*. กรุงเทพฯ: กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม.
- องค์กร ARTICLE 19. (2558). *คู่มือไขข้อสงสัยเรื่อง 'ถ้อยคำสร้างความเกลียดชัง'*. กรุงเทพฯ: กระทรวงต่างประเทศเนเธอร์แลนด์
- เอื้ออารีย์ อึ้งจะนิล. (2561). *กฎหมายเกี่ยวกับการกำหนดให้รัฐเข้าถึง หรือได้มาซึ่งข้อมูลที่บุคคลสื่อสารถึงกัน: กรณีศึกษาต่างประเทศ*. กรุงเทพฯ: รายงานวิจัยสำนักงานส่งเสริมวิชาการรัฐสภา สถาบันพระปกเกล้า
- McNair Brian. (2011). *An Introduction to Political communication*. London: Routledge.
- Lewin, K., R. Lippit, & R. K.White. (1939). Patterns of aggressive behavior in experimentally created social climates. *Journal of Social Psychology*. 10:2 (May) : 271-299.
- Lasswell, H.D. (2013). *The Analysis of Political Behaviour*. London: Routledge.
- The MATTER. (2564). *สรุปความหมายของการ 'ซุสามนิ้ว' สัญลักษณ์การเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตยที่เป็นสิทธิตามรัฐธรรมนูญ*, สืบค้นเมื่อ 28 ตุลาคม 2564, จาก <https://thematter.co/brief/brief-1597741205/120793>